

Національної поліції України, на заміну існуючих наказів МВС № 381 від 08.05.1999 та № 828 від 11.10.2018 ;

Крім того, опрацьовуються питання розробки чи внесення змін до таких нормативно-правових актів як:

- Інструкція про поведіння з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України, на заміну існуючого наказу МВС від 19.08.2019 №691;

Наказ МВС України із організації та здійснення вибухотехнічного супроводження під час проведення поліцейських операцій.

Біленчук Петро Дмитрович,
професор кафедри кримінального права
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент;
Серєнко Наталія Сергіївна,
головний спеціаліст Офісу Генерального
прокурора

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

За нашими дослідженнями, в Україні найбільш поширеним способом вчинення терористичних актів є застосування вибухових пристроїв воєннопромислового виробництва, до яких належать боєприпаси (ракети, снаряди, міни, ручні та гранатометні гранати та ін.). Для здійснення терористичних актів злочинці використовують вибухові пристрої, основними елементами яких є заряд вибухової речовини і конструктивно сполучений із ним засіб ініціювання.

Спосіб учинення терористичного акту залежить від способу підризу вибухового пристрою, зокрема: з уповільненим спрацюванням (установка на заданий час, із затримкою спрацювання) (18,5%); із дистанційним керуванням радіоканалом (28%); у транспорті, що рухається, із спрацюванням при зіткненні з об'єктом; у транспорті зі спрацюванням при запуску системи руху (запуск мотора) (25%); міни-«пастки», що спрацювають при піднятті, перекиданні (10%); міни-«сюрпризи» у поштових відправленнях, посилах, багажі, ручній поклажі, побутових електроприладах, в урнах, туалетах (5%); 55 засоби ближнього бою (ручні гранати, гранатомети), ракети, міномети, артилерія тощо (25%).

Здебільшого вчинення терористичних актів відбувається керованими мінами та через встановлення так званих «розтяжок» із

використанням ручних гранат тощо. Наведемо приклади. 20 липня 2016 р. відкрито кримінальне провадження за фактом вчинення злочину за ч. 3 ст. 258 КК України. Зокрема, у центрі Києва в результаті вибуху автомобіля, який був підірваний керованою по радіо міною, загинув відомий журналіст Павло Шеремет. 31 березня 2017 р. за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258 КК України, відкрито кримінальне провадження в Маріуполі у зв'язку з вибухом автомобіля полковника контррозвідки СБУ Олександра Хараберюша, який був підірваний керованою по радіо міною, яку напередодні заклала жінка диверсант [1, с. 7–9].

Вказані способи застосування вибухових пристроїв мають низку «вигідних якостей», які сприяють підготовці, вчиненню та прихованню злочину, а саме:

1) можливість заздалегідь ретельно підготуватися до терористичного акту. При вчиненні терористичних актів із використанням вибухового пристрою з режимом «очікування» є вибір «вигідної» для вибуху ділянки місцевості або об'єкта (дороги, житлові, громадські та виробничі приміщення, ринки тощо), а завчасна установка та маскування вибухового пристрою дають змогу замінювати об'єкт до прибуття людей;

2) керування вибухом на відстані, що забезпечує прихованість та безпеку дій злочинців. Подача сигналу на вчинення вибуху у таких випадках забезпечується радіолінією з високим рівнем перешкодозахищеності та дальності прийому радіосигналу. Терористи можуть використовувати різні канали зв'язку (мобільний телефон, різноманітні датчики, сигнали спостерігачів, канали громадського телемовлення в режимі прямої трансляції тощо);

3) висока ефективність анонімної погрози вибуху. При анонімній погрозі, через небезпеку вибуху школи, вокзалу, банку, лікарні, житлового 56 будинку тощо, місцева влада змушена припинити роботу установи та евакуювати людей. Такі погрози створюють у суспільстві атмосферу страху, породжують у суспільній свідомості думку про безсилля органів влади та управління в боротьбі з тероризмом, можуть спричинити паніку, безлад, збій у роботі транспорту;

4) використання вибухового пристрою, що дає швидкий ефект ураження чи руйнування об'єкта злочинного замаху, досягнення злочинної мети;

5) значна за обсягом зона ураження вибухом, яка дозволяє ефективно руйнувати динамічні об'єкти (людей, транспорт, споруди), а також здійснювати руйнування на великій площі. Крім цього, вибух

може сягати об'єктів, які перебувають за різними перешкодами в зоні дії ударної хвилі та розльоту осколків;

б) вибух мінімізує кількість слідів терористів та їх дій із підготовки. Під час спрацювання вибухового пристрою відбувається руйнування або сильна деформація усіх елементів його конструкції. Через температурний вплив і високий тиск продуктів вибуху знищуються сліди біологічного походження (сліди пальців рук, крон, волосся та ін.) на корпусі та деталях вибухового пристрою. При потужному вибуху відбувається значне руйнування елементів конструкції як підричника, так і корпуса вибухового пристрою, розкидання фрагментів та часткове їх згоряння, що призводить до знищення слідів виготовлення вибухового пристрою [2, с. 225–226]. У процесі вивчення практики та літературних джерел встановлено, що кожний терористичний акт варто розглядати як багатоетапну злочинну операцію. У рамках дослідження вдалося виокремити основні специфічні ознаки способу вчинення терористичних актів із використання вибухових пристроїв.

1. Зазвичай про намір вчинити злочин повідомляється різними способами, зокрема через засоби масової інформації, достатньо широкому колу потенційних жертв.

2. Нагнітання страху, що справляє сильний психологічний вплив на населення, паралізує його нормальну життєдіяльність, і (що особливо важливо) має тенденцію до поширення, призводить до тяжких наслідків.

3. Несподіваність (раптовість) здійснення наміру, що спричиняє двоякі наслідки. З одного боку, численне населення перебуває у стані страху, напруженого чекання, що породжує бачення загрози скрізь.

З іншого боку, розгубленість і відсутність цілеспрямованих дій зі захисту з боку правоохоронних органів від імовірного нападу, де невизначеність ситуації не дає змоги координувати зусилля і зосереджувати їх на вирішенні конкретного завдання [3, с. 13–14]. Так, 2016 р. до ЄРДР внесено 845 випадків про завідомо неправдиві повідомлення про підготовку вибуху, що можуть призвести до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, виявлено 118 осіб, яким вручено повідомлення про підозру у злочині за ст. 259 КК України. Відповідно, 2017 р. таких злочинів зареєстровано 619, повідомлень про підозру вручено 118 особам [4, с. 2]. Водночас встановлено, що місцем про завідомо неправдиві повідомлення про підготовку вибуху були: громадські місця зі скупченням людей (метро, зупинки громадських транспортних засобів, стадіони, концертні зали, розважальні заклади) (85%); транспортні засоби (25,7%); багатоповерхові житлові будинки

(47,7%); представницькі приміщення (11,4%); приміщення офісів, магазинів, супермаркетів, виробничі приміщення, комунікації міст, доріг (55,5%); стихійні стоянки автотранспорту (45,6%); культурні споруди та пам'ятники (8%). Для характеристики способу терористичного акту має значення не тільки його зміст, а й публічний характер, який поширюється на населення. Прикладами можуть слугувати такі випадки: терористичний акт під час пішої ходи у м. Харкові (22.02.2015); підриг комунікацій ДП «Завод 59 ім. В. О. Малишева» (03.08.2014); вибухи поблизу Лозівського військкомату (17.09.2014); вибух автомобіля в н.п. Новоолексіївка Генічеського району Херсонської області (14.04.2016); застосування важкої мінометної зброї, зокрема проти мирного населення (обстріли житлових масивів м. Маріуполя – 24.01.2015 та Краматорська Донецької області – 10.02.2015; збиття пасажирського літака Малайзійських авіаліній МН17 – 17.07.2014, знищення цивільного пасажирського автобуса в районі н.п. Волноваха Донецької області 13.01.2015) [1, с. 16].

Вчиненню терористичних актів, за правило, передують ретельна підготовка, що залежить від способу вчинення запланованого терористичного акту. Терористичному акту часто передують вчинення низки інших кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 260, 262, 263 КК України. На етапі підготовки до вчинення теракту у правоохоронців вже є підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень, як незаконне зберігання вогнепальної зброї, вибухових речовин тощо. Імовірність удосконалення способу вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв залежить від досягнень науковотехнічного прогресу і зростає через постійний процес «демократизації технологій», що дає змогу зробити інструменти масового знищення більш компактними, дешевшими й доступнішими для широкого кола осіб. Наприклад, якщо раніше вибухові пристрої та годинникові механізми до них були громіздкими й дорогими, то нині пластикова вибухівка і цифрові таймери до неї легкі й порівняно дешеві, а витрати на захоплення літака інколи не набагато перевищують вартість авіаквитка.

На спосіб підготовки і вчинення терористичного акту також вплинуло широке впровадження інформаційних технологій, унаслідок чого недорогі засоби зв'язку дали змогу стати глобальними тим групам, що раніше діяли в межах юрисдикції національних правоохоронних органів. Поява і широке поширення Інтернету внесли істотні зміни в можливості терористичних груп і у використанні

глобального зв'язку, і в пропонуванні власних ідей, підтриманні необхідних контактів, координації планів та пошуку необхідної інформації про об'єкти майбутніх терактів. Важливе значення для відстеження діяльності терористів під час вчинення терористичного акту та після нього мають такі негласні слідчі (розшукові) дії, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні зі застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також в одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються по каналах зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду). Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам Національної поліції та Служби безпеки України. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Відповідно до ст. 265 КПК України, що визначає порядок фіксації та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів, та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії. У разі виявлення в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, у протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, а прокурор вживає заходів для збереження 183 знятої інформації.

Дослідження інформації, отриманої зі застосуванням технічних засобів, за необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол. Наведемо приклад. 14 червня 2014 р. військово-транспортний літак Повітряних Сил ЗСУ ІЛ-76 під час заходу на посадку в аеропорту Луганськ був підбитий терористами, внаслідок чого загинуло 49 військовослужбовців. Терористи, які вчинили терористичний акт, постійно вели телефонні переговори з керівниками ЛНР, що

зафіксували спеціальні підрозділи СБУ. Відтак проти виявлених осіб відкрито кримінальне провадження за ст. 258 КК України [1, с. 33].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, в тому числі зі застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема зі застосуванням технічного обладнання.

Для зняття інформації, розміщеної на загальнодоступних соціальних сайтах Інтернету, дозволу слідчого судді чи прокурора не треба, адже в цьому разі немає втручання у приватне спілкування чи приватне життя. Розміщена там інформація є публічною і може фіксуватись засобами огляду. Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей із електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації (ч. 2 ст. 265 КПК України). Дослідження знятої інформації відбувається в порядку, встановленому ст. 266 КПК України.

Для перевірки і більш повного вивчення інформації, отриманої після застосування технічних засобів, а також здобуття нових вивідних знань, може бути призначена криміналістична експертиза, експертиза матеріалів і засобів 184 відео-, звукозапису, експертиза телекомунікаційних систем та засобів, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Наведемо приклад. 8 грудня 2017 р. свіжі фото з позицій російськотерористичних банд формувань, які обстрілювали Водяне, виклав у мережу сепаратистський блогер Г.

Також виявлено в Інтернеті викладені хакерами документи (службові файли) з листування між співробітниками «прокуратури ДНР і МГБ ДНР». Дослідження файлів дало змогу встановити та підтвердити вчинення деяких терористичних актів [1, с. 35].

Список використаних джерел

1. Аналітичні матеріали з протидії тероризму в Україні 2013–2018 рр. К.: СБУ, 2018, 56 с.

2. Боротьба з тероризмом: навч. посіб. / О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук, В. М. Комарницький та ін, за заг. ред. професора В. В. Коваленка. К.: Видавничий дім «Скіф», 2013. 584 с.

3. Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія / за ред. проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2014. 300 с.

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 рр. К.: ГПУ. 250 с.

Бордунос Олексій Петрович,

начальник відділу вибухотехнічних досліджень Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України;

Артемчук Юрій Володимирович,

науковий співробітник відділу вибухотехнічних досліджень Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНИХ САМОРОБНИХ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Саморобні вибухові пристрої (далі СВП) мають різноманітні конструкції, до складу яких, окрім заряду вибухової речовини та засобу підризу можуть входити: годинникові та електронні механізми, електронні плати, елементи з пристроїв побутового призначення тощо. СВП може бути замаскований під будь-який предмет побуту. Останнім часом збільшилися випадки виготовлення СВП з використанням штатних боеприпасів та вибухових речовин військового призначення. Трапляються випадки виготовлення СВП з використанням сучасних технологій: включення до системи управління мікропроцесорних апаратно-програмованих комплексів, друку частин СВП на 3D-принтерах, використання мережі Інтернет для дистанційного управління тощо.

За результатами розгляду СВП, які досліджувалися спеціалістами Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України під час